

מסכת הוריות

דף ב

באורי פשט

'מותרין אתם... מותרין אתם לעשות' – פרש הרא"ש שלדעה ראשונה די בהוראת הלכה הגם שלא נאמרה על נידון מעשי שבא לפני בית דין. אבל אם אכן באה לפניהם שאלה למעשה – אין שום הפרש בסגנון דיבורם, אם אמרו 'לעשות' אם לאו (וכי"ב בספר חק נתן, ע"ש). וזו לשון החזו"א (הוריות יד, ב): 'ג' מדות יש בהוראה; א. כשהרב מלמד לתלמידים דרך לימוד. ב. כשאומר הרב לתלמידיו הלכה כן. ג. כשאומר הלכה למעשה.

והנה עיקר סמיכת התלמידים הוא על דעתו של רבם בהלכה מן ההלכות שלימד, ודעת רבם מתגלה להם אף כשאומר רק דרך לימוד, ורשאי התלמיד לסמוך על דעת רבו אף כשמע דרך לימוד היכי שאינו אצל רבו לשאלו, או לאחר פטירתו של רבו, וכמו שכתב רשב"ם ב"ב קל ב'. אמנם כל זמן שאפשר לו לשאול את פי רבו בשעת מעשה, מדקדוק ההוראה שלא יעשה מעשה עד שישאל את רבו למעשה, כדאמר ב"ב שם.

והכא נחלקו בדין תולה בב"ד, דשמואל סבר דהורה דרך לימוד לא מיקרי עדיין הוראה לפטור את התלמיד, אבל אם הוסיף לומר שכן הלכה – מקרי הוראה למפטר העושה. ורב דימי סבר דדוקא באמר לו הלכה למעשה, שאז נותן לו רשות לעשות מעשה בלי שאלה פעם שניה. ונראה דכל שלא אמר לו הלכה למעשה – חייב העושה אף אם עשה לאחר שמת רבו, אע"ג דרשאי לעשות, מ"מ לא מקרי תולה בב"ד, כיון שלא אמר לו רבו למעשה – אין המכשול מתייחס לרבו אלא להעושה. ואפשר דכל שמתו ב"ד שהורה – לא מקרי תולה בב"ד. ונראה דחשיב תולה בב"ד, דהא אפילו חזרו ב"ד וזה לא שמע החזרתם ועשה – חשיב תולה בב"ד...!'

'אף אנן נמי תנינא: הורו לה בית דין להנשא והלכה וקלקלה – חייבת בקרבן, שלא התירו לה אלא להנשא' – יש מפרשים שהראיה איננה מן הלשון גרידא, אלא מעצם הדין שקלקלה חייבת, משמע שההתר מתייחס רק לפעולת האדם, שיורו לעשות. ואף כאן לא התירו לה אלא להנשא. ואילו היו אומרים לה סתם 'מותרת את', היה במשמע לגמרי, וגם אם קלקלה היתה פטורה (עפ"י הרמ"ה, מובא בתורא"ש. וכן משמע מרבנו חננאל בע"ב).

ואע"פ שבכל אופן אסור לה לזנות, מכל מקום בכלל היתר הב"ד משום 'אשת איש' היה הכל מותר. ורק משום שאמרו לה 'להנשא', לא נכלל בהתרם אלא נישואין, אבל כלפי זנות – איסור אשת איש במקומו הוא עומד. ואולם מדברי רש"י משמע שאף שאינם מורים 'לעשות', הלכה וקלקלה חייבת.

ונראה לכאורה שנחלקו הראשונים בטעם הדין שחייבת; אם משום שהפסק-דין היה רק על נישואין בהתר, ולגבי קלקול אין פס"ד להתירה, כי הפסק מתייחס אל מעשה האדם ולא על עצם המציאות או הדין. וזו עצמה ראית הגמרא שצריך להורות

'לעשות', שאם לא כן היתה פטורה, כיון שב"ד פסקו שאינה אשת איש, ואינם אומרים לה מה לעשות כלל. או אפשר שהטעם שחייבת הוא משום שאינה יכולה לפטור עצמה בטענת אונס, ששמעה לב"ד – כיון שעשתה איסור. הלכך אפילו אם הפסק אינו מתייחס כלפי מעשה האדם, מ"מ אין טענת אונס במקום שהיה אסור לה לעשות. [וסברא זו, שאין לה טענת אונס במקום שעושה איסור, נכונה אף אם מדובר כאן באיסור זנות (ע' יבמות צב.), ולדעת הראב"ד (ריש הל' אישות) איסור דרבנן הוא, מ"מ אינה אנוסה כי לא היה לה לעשות זאת, ושוב אין לה פטור אונס גם כלפי דאורייתא. [וע' במשל"מ (שגגות) שנסתפק אם חלוצה דוקא. ויש כיו"ב בתוס' ביצה כה רע"ב, ואכ"מ], אלא שר' יוחנן ביבמות שם סובר שזונה איסור זה מאיסור אלמנה לכה"ג, כמו שכתב בקרן אורה. וע' ערוך לנר יבמות שם. ולדבריו צ"ל ד'חלוצה' לאו דוקא. וכן לאידך גיסא, סברת תוס' הרא"ש והר"ח שהפסק חל רק על נישואי התר, אתיא אף לרבי יוחנן, שאף על פי שפסקו רק על נישואין, מ"מ גם זה נכלל בפסק שמוותרת לכל אדם בכל אופן, אלא שאסורה לזנות משום איסור צדדי שלא נתקדשה, משא"כ אלמנה לכהן גדול – על נישואי איסור ליכא פסק, כמו שכתב בקרן אורה].

ונפקא מינה – בשקלקלה בשוגג; לפי הטעם השני אפשר שתפטר מקרבן משום 'תולה בב"ד'. ולפי הטעם הראשון – תתחייב, כי מ"מ לא חל ההתר על כגון דא. ויש לעיין. וע' בספר אור שמח (שגגות ה,ה) שבאר הטעם בדעת הירושלמי, שזוהי שעשתה איסור מוכח שאף לולא פסק הב"ד היתה נישאת, ואין הם הגורמים לחטאה. ולפי טעמו קלקלה בשוגג תיפטר, דלולא הוראתם לא היתה חוטאת.

ואולם כתב החזון-איש (הוריות יד,ד) שאין סברא לומר שהוראתם מתייחסת רק על נישואין בהתר, כי אין הוראה לחצאין, וכיון שהתירוה להנשא ע"כ הוראה היא שאינה עוד אשת איש. [ואולם מצאתי סברא כזו בחדושי הנצי"ב (פסחים עא:), שלא התירו ב"ד להסתמך על הרוב אלא בשנישאת בהתר אבל באיסור – היה לה לחקור]. ועוד הקשה מדעת הסובר (ביבמות שם) שלענין זה פנויה לא נחשב 'קלקלה' – הגם שלא התירוה לזנות פנויה. ועל כן ביאר טעמו של רב דימי, שכדי לפטור היחיד צריך שהמעשה והמכשול יתייחס לבית-דין, רק אז נפטר היחיד. הלכך בדין הוא שאם קלקלה חייבת, כי מעשה זה אינו מתייחס להוראתם. אבל לשמואל די רק שנתלה בהוראת ב"ד שאמרו 'מותר', ואין צריך לייחס המעשה אליהם, והרי גם כאן כשקלקלה, עיקר תלייתה בהיתר ב"ד.

'פרט למומר' – כל עבירה שהתירה לעצמו, נקרא עליה 'מומר'. הרי שנהג לאכול חלב במזיד, ואכלו פעם בשגגה – פטור מקרבן (ר"ח). ואפילו עתה כשבא להקריב קרבן כבר שב בתשובה ואין כאן משום 'זבח רשעים תועבה', מ"מ בשעת החטא היה ממועט מחיוב (עפ"י תורא"ש. וע' במשנה למלך שגגות ג,ז שהאריך בדבר; מנחת חינוך קכא,ד).

(ע"ב) 'דקא טעי במצוה לשמוע דברי חכמים' – אף על פי שלאמיתו של דבר חייב היחיד לשמוע לב"ד שבלשכת הגזית אפילו אומר על ימין שהוא שמאל – פרש הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות, שרש שני, ומובא בחדושי הר"ן סנהדרין פז.), שזה רק לאחר שדן לפניהם ולא קבלו דבריו, אבל אם לא הרצה דבריו לפניהם – חייב להחמיר כפי דעתו. [אבל אם דעתו להקל, והם אוסרים – אינו רשאי לנהוג כפי דעתו]. (וע' בקונטרס דברי סופרים ד,ח ואילך; ה,כג ובהערות החזו"א, ובחזו"א הוריות יד,ה) ובחזו"א (יד,טז) צדד לומר שאפילו לא הרצה דבריו לפניהם, שומע להם אף להקל, שהרי אמרו 'אפילו על שמאל שהוא ימין וימין שהוא שמאל'. ומכל מקום אם הוברר שטעו – מביא חטאת על שגגתו, כיון שיש לו ידעה לעצמו וראוי לו שיתחזק עליהם ולבררם, לכך נקרא 'שוגג'.

'לאיתווי מבעט בהוראה' – מהרמב"ם (שגגות יג סוף הלכה ה) משמע שמפרש [דלא כפרש"י] 'מבעט בהוראה' – כל התולה בדעתו ולא מפני הוראת ב"ד, שסבור מעצמו משכבר שהדבר הזה מותר – חייב חטאת יחיד (עפ"י לקוטי הלכות).

'במאי, אילימא בשגגת מעשה שלא בהוראה, בית דין מאי עבידתיהו, ב"ד מי מייתו שלא בהוראה?...' – (כצ"ל. עפ"י הגהות הגר"א והב"ח ועוד, בסוף המסכת).

'לאו מכלל דמיעוט בהוראה קיימא ליה דמיחייבו בהוראה, דאם כן (ב"ח) נהדר ברישא על מיעוט דמיחייב בשגגת מעשה ולבסוף ניהדר על רובא...' – אין הכוונה שתנא דברייתא יוצרך להביא לימוד מיוחד על מיעוט קהל – שהרי מפורש הוא בכתוב. [ואע"פ שכתוב נפש אחת הוא הדין לכמה נפשות בודדות (תוס'). ועוד, לפי מה שהביא רש"י רישא דברייתא דתורת-כהנים, אכן כבר חזר התנא ברישא ללמוד על מיעוט] – אלא הכוונה לומר, אם כדברין שיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור, אין חילוק בין מיעוט לרוב, ומדוע פשוט לו לתנא מיעוט לחיוב יותר מרוב, והלא בשניהם אין היחיד מביא קרבן בהוראה. [ועוד, הלא יש לומר לאידך גיסא, מסתבר לחיוב יותר מרוב, והלא בשניהם אין היחיד מביא קרבן ולפטור את המועטין שלא מצינו בהם פר (תורא"ש)]. אלא ודאי מוכח שהמיעוט שעשה בהוראת בית דין – חייבים, ואילו הרוב פטורים, הלכך סלקא דעתין לומר שהוא הדין בשגגת מעשה, יהא חילוק בין רוב למיעוט (עפ"י תוס'). ותיקנו הגירסא. וכ"ה בפירוש ר"ח ותורא"ש. וע' בגליונות הקה"י בבאור לשון רש"י עפ"י תורא"ש).

עיונים ובאורים

'הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם... פטור מפני שתלה בבית דין...' – כתבו התוס' שמדובר על סנהדרי גדולה, כפי שדרשו בתורת כהנים 'עדת ישראל' – עדה המיוחדת בישראל.

ויש להבין, הלא מקרא זה נאמר בפרשת חזוב פר, ומשנתנו אינה עוסקת בזה אלא בפטור היחיד מכשבה ושעירה. והרי לענין פטור היחיד נראה שאין צורך בב"ד הגדול, וכמו שכתבו התוס' (בד"ה הורו לה). אמנם בספר חלקת מחוקק (יו, עז) כתב שגם לענין דין יחיד שעשה בהוראת ב"ד צריך ב"ד הגדול דוקא. וכתב שכך מבואר בגמרא בהוריות וברמב"ם. וצ"ב כוונתו. ומה שכתב שמבואר כן ברמב"ם – הלא הרמב"ם פסק יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב.

והנה להלן בגמרא (ג): אמרו להוכיח ממתניתין שב"ד חייבים פר אפילו לא הורו כולם [שלא כדברי רבי יונתן]. ולכאורה אין מובן, הלא משנתנו עוסקת רק בפטור היחיד כאמור, ומה ענין זה לחיוב הב"ד פר. ומוכח (וכ"כ החו"א) שגם לענין פטור היחיד אין די בהוראה רגילה, אלא צריך הוראה כזאת המחייבת פר בציבור. ולפי זה למסקנת הסוגיא שם שצריך עכ"פ שיהיו נוכחים שם כולם, משמע בפשטות שגם דין זה אמור הן לענין פר הן לענין פטור היחיד, דומיא דלעיל מיניה. וצריך באור, הלא לכאורה כשלא ישבו כל הסנהדרין לא גרע מבית דין של שלשה שהורו (וע"ש בלשון רש"י. וע"ע). ועכ"פ נראה שכוונת החלקת-מחוקק לאותה סוגיא, המשוה דיני ההוראה לענין תולה בב"ד לדין הוראה לחיוב פר, ועל כן כתב שצריך ב"ד הגדול דוקא.

והנה דין יחיד שעשה בהוראת ב"ד שפטור נלמד מן הכתוב 'בעשתה' (כדלהלן בע"ב). ויש לפרש גדר הדין שתלייה בבית דין אינה שגגה המחייבת חטאת, וכאנוס הוא [וכמו שמצינו לר' שמעון (בשבת גג)]. לדעת התוס' ושאר ראשונים, תולה בב"ד אנוס הוא ואין צריך קרא, כמו כן לרבי יהודה שמצריך קרא, גילתה תורה שדינו כאנוס כיון שעל פי דין היה צריך לשמוע להם. וע' גם באבי עזרי ריש הל' מלכים].

ויש לומר גדר נוסף שנכלל בדין זה; בהוראת ב"ד חל חלות התר אחתיכה, כמו אין כאן כלל מעשה איסור [ומבעט בהוראה שחייב – שונה, שלגביו לא חלה הוראתם]. ובוזה מתבאר שיטת רש"י בפירוש הגמרא בזבחים (יב:): שבהתר הב"ד הקרבן

עצמו נעשה דחוי (ע"ש בתוס' שחלקו) – כי אינו רק פטור על האדם מעונש, אלא כהפקעת האיסור בחפצא. ושואל זהו טעמו של רב בסמוך, שהורו ב"ד שחלב מותר ונתחלף לו חלב בשומן, פטור – הגם שסוף סוף לא תלה בהוראה בפועל, מכל מקום בהוראתם חל התר אחתיכה.

ומה ששנינו (ג): שאפילו לאחר שחזרו בהן ב"ד פטור היחיד שלא שמע מחזרתם, יש לומר שזהו רק מטעם הראשון, דכאנוס הוא, אבל אין שייך בזה הגדר הנוסף. ולפי זה, בנתחלף לו חלב בשומן לאחר שחזרו – יתחייב. ואולי יש לומר שגדר זה שנעשה חלות התר, לא נתחדש אלא בבית דין הגדול שבלשכת הגזית, וכמו לענין חיוב פרי. ועל זה נאמרו הדינים המיוחדים עד שזיורו כולם (לרבי יונתן) או עד שיהיו כולם, אבל הטעם דהוי כאנוס זה שייך בכל בית דין, מאחר ושמע לקולם כדן, וכמו שכתבו התוס' הנ"ל.

והואיל והמשך דברי התנא עוסק אף בחיוב פרי, ונאמר הכל בחדא מחתא, משמע שגם הרישא מדברת בבית דין הגדול, ולענין שיחול דין התר אחתיכה בהוראתם. כי כאמור אף לענין פטור היחיד יש חילוק ביסוד הדין וגם נפקותות להלכה, בין הוראה של ב"ד סתם להוראת ב"ד הגדול. ומובן בזה דיוק הגמרא שאין צריך שיורו כולם. ובוה מבוארים דברי התוס' שמדובר במשנתנו בב"ד הגדול. ולפי"ז אכן לדין הכללי של יחיד שעשה בהוראת ב"ד רגיל, אין צריך שיהיו ויורו כולם. וצ"ע. וע' בספר אור שמח (שגגות ה,ה) שפרש דברי הירושלמי דלכך הורה להנשא והלכה וקלקלה חייבת, משום דהוי כנתחלף לו חלב בשומן. ולפי הנ"ל מיושב הדבר אף לרב, כי לא פטר רב נתחלף לו חלב בשומן אלא בב"ד הגדול ובתנאים מסוימים כאמור, ואילו במשנת מדובר בב"ד סתם ומדין אנוס קאתינן עלה, ובנתחלף בכה"ג אינו אנוס. וכן מבואר ברש"י לקמן (ה. ד"ה וחכמים), שטעות על פי ב"ד של שבט [לחכמים] נחשבת כשגגת מעשה, ואין דין 'תולה בב"ד' אלא בב"ד הגדול.

דרך אחרת יש בענין, עפ"י מה שכתב בזה דברים מאירים, בהגהה שבנדוע ביהודה (תנינא, יו"ד צו) מבין המחבר. ותורף דבריו לכאורה כך הם: כל מקום שטעו ב"ד בדין, אין נחשב היחיד כאנוס, ואז אנו צריכים לבוא לדין 'יחיד שעשה בהוראת ב"ד'. וזהו רק בב"ד הגדול. אבל כשהדין דין אמת אלא שהעדים שקרו, בזה הסומך על ב"ד הוי אנוס, ואף בב"ד של שלשה פטור מקרבן, וכדברי התוס' בענין התירוה להינשא, שדין זה אמור אף בב"ד של שלשה.

ולשיטתו, זה שאנוס הוא, הוי אף למ"ד יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב. אך נראה שאפשר לומר שמה שאנו דנים אותו כאנוס, נלמד ונתחדש מקרא ד'בעשתה'. ולפי זה הסוגיא דיבמות מתפרשת כפשוטה, דלמ"ד ישעיהב"ד חייב, חייבת בקרבן דלאו אנוסה היא.

תנ"ה בין שעשו. 'צריך עיון אם ב"ד עצמן חייבין להביא כשבה או שעירה...'

ספק התוס' אמור לתנא דידן שיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור; האם הם שחטאו נחשבים כתולים בב"ד אם לאו. אבל למ"ד יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב – ודאי שגם ב"ד חייבים.

ויש לשאול, לפי הצד שב"ד חייבים קרבן-יחיד כשחטאו, מדוע אם חטאו רוב קהל די בפר [ומסתמא גם אם ב"ד חטאו נפטרים באותו פר], הלא הפר מכפר רק על שגגת הוראה ולא על שגגת מעשה, ואם כן במה נתכפרו הם עצמם. [ואולם מצינו כי האי גוונא בפר כהן משיח – שאינו חייב על שגגת מעשה גרידא אלא בהוראה, ומתחייב בפר כשהורה לעצמו וחטא בעצמו. וי"ל]. ויש לעיין ביסוד דין הבאת פרי, למאן דאמר ב"ד מביאים – האם הפר בא לכפר על טעותם, כלומר הוראתם. או שמא הוא בא לכפר על חטאי הציבור (וע' להלן).

ונראה שהפר מכפר [גם] על ההוראה המוטעית, וע"כ אין שייך לחייב את הב"ד כשבה ושעירה על שגגתם בנוסף לפר, שהרי כבר נתכפרו בפר, וחיוב הפר על ב"ד הוי ככשבה ושעירה ביחיד. אבל אם הפר היה מכפר רק על חטא הקהל, לכאורה היו צריכים הב"ד שחטאו להביא כו"ש על שחטאו בשגגה, כאמור.

אכן למאן דאמר ציבור מביאין פרי, יש מקום לומר שאם חטאו ב"ד, לא נפטרים מכשבה ושעירה, שהרי הפר לא כיפר אלא על חטא הציבור שתלה בב"ד, לא על ההוראה עצמה ולא על החוטאים בשגגת מעשה. מלבד אם ננקוט (כסברת האבי-עזרי

זצ"ל) שגם למאן דאמר ציבור מביאים, הציבור מביא הפר עבור הב"ד. [וממה שהוקנים סומכים ידיהם – אין הוכחה לכך, כי י"ל שסומכים בשליחות הציבור, ולא משום שגגת הוראתם. ואולם יל"ע ממה שאמרו להלן (ג): שאם ב"ד מת והורה ב"ד אחר, למ"ד ב"ד מייתי לא תיבעי לך, אלא למ"ד ציבור מייתי – ואם נאמר שהציבור מביא עבור ב"ד, הלא כיון שהמתכפר מת אין לו כפרה, ומאי שנא מלמ"ד ב"ד מייתי. ומוכח שעיקר הכפרה לאו דוקא לב"ד, אלא שיתכן שגם הם מתכפרים בו].

לגוף הספק, בתוס' הרא"ש (ג), משמע לכאורה שאף אם ב"ד מביאים – הכפרה מתיחסת לכולם. וכן מורה פשוטות לשון הגמרא (יג). 'ומשיח מכפר ועדה מתכפרת' – משמע שמכפר על חטא הקהל. וע"ש ברש"י. וכן מוכח לכאורה מדברי רש"י (ו). ד"ה בין לר' יהודה) ששאלת הגמרא שם 'הא מייתי להו' שייכת גם לר' מאיר דב"ד מביאין – הרי שהציבור מתכפר בפר. (ואין לומר להקושיא לר"מ על הב"ד, דעל זה לא תירץ מידי).

אך קשה מדברי הגמרא שם 'מאן תנא... רבי מאיר היא... דהא קאים כוליה ב"ד... מתקיף לה ר"י ונוקמה כרבי שמעון דאמר ב"ד עם הציבור, מת אחד מן הציבור חייבים דאין ציבור מתיים...'. – משמע שלר' מאיר גם בלא טעם זה פטורים, משום שהב"ד קיימים. ושמא י"ל שכשכולם מתו אין מתכפרים משא"כ כשחלק קיימים. ולפי"ז למסקנא, לר' מאיר אין צריך להא דרב פפא דאין ציבור מתיים, דהא היו קיימין. וצ"ב. ושמא מה שכתב רש"י הוא כשמתו קודם ידיעה, דאז אף לר"מ לא מביאין. ועתוס' ג. ד"ה אלא.

ובמקום שאין פר ויש רוב חוטאים [כגון שנתחלף חלב בשומן לחלק מן הקהל, לדעת רב] – חייבים ב"ד כשבה או שעירה אם חטאו, שהרי הם כשאר שוגגים, ואין פר מכפר. ויש לעיין. עוד יש לעיין בנתחלף לאחד מן הדיינים חלב בשומן אליבא דר' יוחנן דיחיד כהאי גוונא חייב כשבה או שעירה, ויחטאו רוב קהל – האם די בפר.

עוד מסופקני כשחטאו הם עצמם, האם די בהוראת היתר לעצמם בלא פסק לרבים, בדומה להוראת כהן משיח (עתוס' רפ"ב ור"ח שם), כי מה לי שתיקה מה לי דיבור. או שמא צריך הוראה לרבים דוקא [ומובן יותר לפי מה שנתבאר לעיל שבהוראה חל התר, ולכן יחיד התולה פטור].

ואם איתא, הא לא שב מידיעתו... – סברת המקשה היא, כיון שמלבד שגגתו יש כאן הוראת בית דין שהתולה בה פטור, הרי במצב זה אין שגגתו או ידיעתו משנים כלום. אבל אין מסתבר לומר שטעמו משום שגם לולא השגגה שבגללה חטא, לא היה נמנע משום שגגה אחרת, שאין סברא לפטור את השוגג בשתי שגגות משום שכל שגגה אינה מוגדרת כ'שב מידיעתו' – כי סוף סוף אם היה יודע הכל היה פורש. וכ"כ המשנה למלך (שגגות ב, ב) כדבר פשוט. ולפי זה למאן דאמר יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב ונתחלף לו חלב בשומן, אף אם ננקוט כדעת המקשה, אין כאן חסרון דלא שב מידיעתו, כי לדעה זו אין השגגה מתיחסת לב"ד אלא לחוטא, והרי זה כמי ששגג בשתי שגגות.

ומלשון רב פפא **'קסבר ר' יוחנן...'** – אפשר לומר שרב סובר אליבא דאמת דלא הוי שב מידיעתו ופטור משני טעמים [וכ"כ משנה למלך (שגגות ב, ב) עפ"י הסוגיא דיומא פ. אלא שמרהיטת דבריו לכאורה נראה שזוהו טעמו היחיד של רב, (וכן מבואר בקהלות יעקב א). ולענ"ד זה צ"ב, שאם כן מדוע צריך קרא לומר שאינו משלים לרוב ציבור, הלא אין כאן תליה בב"ד אלא שגגת מעשה גרידא – אלא מוכח שרב מחשיבו 'תולה בב"ד', ונראה הטעם כנ"ל, שההוראה משויא לה כעין חתיכת התר, וא"צ תליה בפועל].

ואכן כן משמע לכאורה מפשוטות דברי רבנו חננאל לקמן (ו.), שהקשה על הא דתנן (ד:): מזידין ועשו שוגגין מביאין כשבה ושעירה, הרי לא שב מידיעתו. ותירץ דקיימא לן כר' יוחנן. ומשמע שרב חולק. אך אין מובן כל כך מה הכריחו לומר שנחלקו בדבר, יאמר שגם רב מודה ואתי שפיר ככולי עלמא [ולהבנת קה"י הנ"ל אתי שפיר]. ומסתבר שכוונתו לומר דקיימא לן כר'

יוחנן ועל כרחק מוכחת האי סברא דמיקרי שב מידיעתו, ובאמת גם רב יודה לזה. תדע, דהא לא מסתבר כלל לומר דרב פליג אסתם משנה דמוזדיין ועשו שוגגין.

[ושמענו מדברי ר"ח שאף במקום שב"ד אינם שבים מידיעתם, שהרי מזידיים הם, אפילו הכי נחשב היחיד 'שב מידיעתו' לריו"ח, כיון שאילו ב"ד יחזור בהם, גם הוא יחזור בו. ועוד, אילו היה יודע שמזידיים הם, לא היה סומך עליהם והיה הר ביה].

ואם תאמר, אם ננקוט שרב סובר שאין זה שב מידיעתו, א"כ מדוע נצרכים ללימוד מיוחד שאינו משלים לרוב ציבור, תיפו"ל שאין חיוב פר משום שאין כאן רוב ציבור השבים מידיעתם – אפשר שסובר רב שאין צריך 'שב מידיעתו' אלא בחטאת יחיד (וצריך בדיקה). עוד יש לומר, אם ננקוט שהפר בא על ההוראה עצמה (ע' לעיל), שמא אין הפרש אם החוטאים שבים מידיעתם אם לאו.

רש"י ד"ה ר"ש. ואמר לקמן בפ"ב מומר שאכל חלב והביא קרבן על הדם איכא ביניהו' –
רצה לומר בזה שלא נאמר שהקושיא היא רק אליבא דרבי שמעון, אלא גם ת"ק סבר דבעינן 'שב מידיעתו', שאם לא כן הוה ליה למימר דאיכא ביניהו כשאינו שב מידיעתו ואינו מומר.

'אמר רבא: מודה רב שאינו משלים לרוב ציבור' – יש לעיין האם באופן זה יביאו כולם כשבה ושעירה, למאן דאמר יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב. וצדדי הספק הם, הואיל ואין כאן חלות דין הבאת פר, לא נפקע חיוב היחידים, ואעפ"י שהם רוב ציבור. או שמא לא נאמרה כלל תורת חטאת יחיד ברוב ציבור שחטאו בהוראה, ומקור הדבר מכך שהוציא הכתוב דין הרבים לידון בפר. וכבר דנו בדבר האחרונים ז"ל. [ובברייתא דלהלן ע"ב מבואר שלולא קרא סלקא דעתין שרוב קהל שחטאו בשגגת מעשה פטורים מכשבה ושעירה, וגילה הכתוב שחייבים. ומעתה יש להסתפק מה גילה]. ומדברי רבנו חננאל (ג:) מבואר שחייבים להביא כשבה ושעירה.

ונראה שאף אם ננקוט כפי הצד האחרון שאין תורת קרבן יחיד ברוב ציבור בהוראה, יש לומר שהלימוד 'עד שיהיו כולם בשגגה אחת' מתיחס לעצם הגדרת רוב קהל, שאינו חשוב כרוב אלא כשכולם שגגו באותה שגגה. ועל כן כאן מביא כל אחד כשבה ושעירה.

נמצאו שתי סברות אפשריות לחייב כשבה ושעירה בנידונו; או מפני שאין כאן רוב ציבור שחטאו בהוראה, או מפני שאין כאן חיוב פר וממילא חייבים הכל קרבן יחיד.

ונפקא מינה, כשרוב ציבור חטאו בשגגת הוראה וליחיד נתחלף חלב בשומן; אם המיעוט 'שגגה אחת' הוא בדין הצטרפות לרוב יש לומר שגם כאן חייב מאחר ואינו בכלל הרוב אין הפר מכפר עליו. אבל אם המיעוט הוא רק בדין הבאת פר, כאן שהפר קרב לכאורה בדין שאף היחיד יתכפר בו לרב [ויפטר מקרבן יחיד אף למ"ד ישעבהב"ד חייב], שהרי גם הוא תולה בהוראה. ואולם נראה שבכל אופן שאין חיוב פר, אין סברא לפטור הציבור מקרבן יחיד, כי הואיל ולמאן דאמר יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב אין חילוק בין חוטא בשגגת מעשה לחוטא בשגגת הוראה, וגם אין חילוק בין היחיד לרבים בשגגת מעשה, לעולם חייבים קרבן חטאת, מהי תיתי לחדש ששגגת הוראה של ציבור שונה ליפטר מן הקרבן. [וכן בכל התנאים המבוארים בהמשך הפרק, הנצרכים להבאת פר, כתב הרמב"ם (בחיבורו הגדול ובפירוש המשניות) שבכל מקום שאין מביאים פר, מביאים כולם כשבה ושעירה. וכן מבואר בגמרא ז' סע"א לענין חסרון מופלא שבב"ד. וע' גם בפירוש רבנו חננאל (ד: על הגמרא ג.) שבשתי הוריות כשב"ד אחד מת, חייב כל יחיד כשבה, הגם שחטאו רוב בהוראה. וע"ע במש"כ להלן ג.].

והנה נסתפקו התוס' 'אם רוב צבור עשו בזה הענין שנתחלף להם והוי כולן בשגגה אחת, אי מיחייב בית דין'. ובתוס' הרא"ש (ד: ד"ה הא שוגגין) מבואר שחייבים פר בכי האי גוונא. [והתוס' יפרשו 'הרי אלו פטורין' דקתני התם, קאי אקהל. וכן דיוק הגמרא שם קאי עליהם].

ובטעם התוס' שצדדו לפטור, הגם שלכאורה הרי זו 'שגגה אחת' – אפשר לומר שאין זו 'שגגה אחת' כיון שלכל יחיד ויחיד

נתחלף חלב בשומן, והרבה שגגות הן [והוא הטעם לדין הבאת פר העלם דבר – שאין כאן שגגות של יחידים אלא שגגה אחת לכלל הציבור. ע' בלשון רש"י להלן ז: בד"ה אין חייבין בקרבן]. אך מלשון התוס' לא כ"כ משמע כן. ובפשטות נראה שסוברים שכוונת התורה בדין זה שאין ב"ד חייבים אלא על שגגה שנתלו בהם והם המכשילים, אבל אם גם בלעדדיהם היו חוטאים – פטורים.

ולפי זה נראה לכאורה שלדעת התוס' אין זה מיעוט בהצטרפות הרוב, שהרי כאן 'שגגה אחת' היא אלא שפטרה תורה מחיוב פר. אך לפי האמור לעיל גם לפי זה יתחייב הציבור כשבה ושעירה, הואיל ואין כאן חלות חיוב פר.

(ע"ב) 'תרתית למה לי' – נראה פירושו שאין חידוש בתלמיד יותר מאחד מהדיינים. ואין לפרש הקושיא דלכתוב תלמיד ונדע מק"ו אחד מהן – שאין זו קושיא, חדא משום דתנא דמתניתין נקט בדרך 'לא זו אף זו' כדלעיל. ועוד, הלא יש חידוש שאפילו אחד מהן שידע אינו בכלל מזיד או קרוב למזיד.

'אמר רבא: כגון שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. אמר ליה אביי: כי האי גוונא מזיד הוא?...' – נראה, לאו דוקא כגון בן עזאי ובן זומא או שאר תלמיד שהגיע להוראה, אלא הוא הדין לשאר כל אדם שיודע בעצמו שטעו, ולפי דעתו אסור לו לשמוע בקולם, ועבר – הרי זה נחשב כמזיד.

ואמנם לפי האמת אין ידיעתו כלום כנגד ידיעת בית דין, שהרי אינו בר הכי כלל. ולכן בסתם כשהוא מבטל דעתו לב"ד ושמע בקולם – נחשב 'תולה בב"ד' ופטור, שהרי על פיהם עשה ואינו טועה במצוה לשמוע דברי חכמים, כי באמת היה לו לשמוע להם ואין לידיעתו כל תוקף מחייב (וכדמשמע בר"ח ג: ובאופן זה יש לפרש דברי הרמב"ם שגגות יג,ה), אולם כשסבר שאסור לו לשמוע, והרי ידיעתו היתה מכוונת לאמת, ולא שלהם – אין כאן שום שגגה וטעות. ואפילו למאן דאמר 'חיד שעשה בהוראת ב"ד חייב', הרי לא עשה על פי הוראתם, כי סבר שאסור לו לשמוע, אע"פ שבאמת היה מותר לו לשמוע. והרי זה דומה ל'מבעט בהוראה', שאע"פ שחייב לשמוע בקולם, כיון שבדרך כלל אינו רגיל לשמוע – לא תלה בהם, ואף כאן לא תלה בהם.

וכן מבואר בתוס' רא"ש ריש המסכת. וכ"מ מפשטות לשון ר"ח שם. וכן משמע בירושלמי שהביא הרא"ש כאן (וכדלהלן ד:). ובפסקי הרי"ד משמע שאפילו כל אחד מהקהל שידע שטעו, אע"פ שסבור בלבו שהוא הטועה כיון שרבותיו מיתרים – חייב. [וצדד לומר שאין גורסים במשנה 'ידע אחד מהן' אלא 'ידע אחד'].

דף ג

באורי פשת

'מיעוט בחלב ומיעוט בעבודת כוכבים מהו?...' – התוס' הקשו מה יביאו, וצדדו שיביאו גם קרבן על חלב וגם על עבודת כוכבים. וכן נקט החזו"ן איש (יד,יא), שכל מיעוט מסייע למיעוט האחר להחשב כרוב.

והגר"ח הלוי פרש בדעת הרמב"ם [שפסק (שגגות יג,ד) מיעוט בחלב מיעוט בעכו"ם מצטרפים, והשיגו הראב"ד הלא היא בעיא דלא איפשטא וכיצד יביאו קרבן מספק] שלא נסתפקו בגמרא לענין הבאת קרבן – שזה אי אפשר מאחר וחלוקים בקרבנותיהם, אלא צירופם יועיל רק לענין זה שיש כאן רוב ציבור החוטאים בהוראה ואינם מביאים קרבן יחיד. [וזה על פי מה שנקט הגר"ח שאף בכגון דא שאין מביאים פר, אין תורת קרבן יחיד].

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

דף ב

א. בית דין שהורו בטעות לעבור על אחת ממצוות התורה, כגון שהתירו אכילת חלב מסוים, האם יש חיוב קרבן במקרים הבאים, ולמי?

א. כשהלך היחיד ועשה מעשה על פיהם, או מיעוט מן הקהל.

ב. עשו רוב הציבור על פיהם.

ג. נתחלף ליחיד אותו חלב בשומן ואכלו. וכן בציבור.

ד. ידע אחד מהם שטעו או תלמיד והגיע להוראה, או גמיר ולא סביר, ועשה על פיהם.

א. הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה, דבר ששגגתו חטאת, והלך היחיד ועשה על פיהם, או מיעוט הקהל; לסתם משנתנו – פטור היחיד מהבאת קרבן חטאת. (זו דברי רבי יהודה או רבי מאיר כמבואר בגמרא שתי לשונות בשם שמואל). ואין חילוק אם הב"ד עצמו עשה מעשה על פי הוראתו אם לאו. ולדברי חכמים, חייב היחיד כשבה או שעירה כשאר כל חוטא בשגגה.

א. רבנו חננאל והרמב"ם פסקו כחכמים, שהיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב.

ב. דין 'יחיד שעשה בהוראת ב"ד' לכאורה נראה שאינו אמור דוקא בסנהדרי גדולה (עתוס). ויש

מהאחרונים שלא כתב כן (ע' חלקת מחוקק יו סקע"ח). וצ"ע.

ג. כשב"ד עצמו חטא על פי הוראתו, צריך עיון האם מביא כשבה ושעירה [למאן דאמר יחיד

שעשה בהוראת ב"ד פטור] אם לאו (עתוס).

היה מבעט בהוראות בית דין ואינו נשמע להן, ועשה על פיהם – חייב, שאין זה תולה בבית דין.

ב. חטאו רוב הציבור על פי הוראת בית דין הגדול [בדבר ששגגתו חטאת קבועה. משנה ה.]; ב"ד או כלל הציבור (או כל שבט ושבט) מביאים פר, וכפי שיפורט להלן. וכל יחיד ויחיד פטור.

א. כשטעו בית דין בשיקול הדעת וחזרו בהם, יש לעיין האם מביאים קרבן, כי בשעה שאכלו חלה הוראתם, לפי שאין זו טעות גמורה [שהרי דיין שטעה בשיקול הדעת אינו חוזר. סנהדרין לג.], ויש לומר שמה שכבר אכלו אינה נחשבת אכילת איסור (חזון איש ריש הוריות. וע"ע מה שכתב בכלים כג, ט).

ב. המבעט בהוראה שעשה עם הציבור, נראה שאינו נפטר בפר, שאין זה תולה בב"ד כנ"ל אלא כאשר שגגת מעשה.

ג. נחלקו רב ורבי יוחנן, כשהורו ב"ד שחלב מותר ונתחלף ליחיד חלב בשומן, האם נחשב 'תולה בבית דין' ופטור לתנא דידן (וברוב ציבור – פטורים החוטאים לדברי הכל מכשבה ושעירה), או חייב. וכן נאמרו בנידון זה שתי לשונות בדעת רבא. ורמי בר חמא נסתפק.

להלכה, נתחלף לו חלב בשומן – חייב, כרבי יוחנן (עפ"י רמב"ם שגגות יג, ה וכסף משנה; חזו"א

יד, ה. ובקה"י (א) צדד בדרך אחרת). ובפסקי הרי"ד (כאן ולהלן ד:): נקט לפטור. [גרס 'שמואל' במקום

רבי יוחנן, ולכך נקט להלכה כרב].

ואף לדברי רב שפוטור, אמר רבא: אין יחיד זה משלים לרוב ציבור לחייב פר (בשגגה – עד שיהו כולם בשגגה אחת).

אם רוב הציבור חטאו באופן זה – נסתפק בתוס'. ובתורא"ש (ד): מבוואר שמביאים פר. וכן נקט בפסקי הרי"ד [וכפשטות הסוגיא שם כמו שהעיר במסורת הש"ס שם. ונראה שהוא הדין כשרוב הציבור חטאו בזה הענין ועוד יחידים חטאו עפ"י הוראתם ממש, הרי זו 'שגגה אחת', וכמו אילו חטאו רוב בדלא נתחלף ועוד מיעוט בנתחלף – שודאי מביאים פר, וכדיוק הלשון 'אינו משלים'].

ד. ידע אחד מהדיינים שטעו, או תלמיד והגיע להוראה; אם טעה במצוה לשמוע דברי חכמים, שסבר מותר לשמוע בקולם אף באופן זה שיודע בעצמו שאסור – מביא חטאת יחיד, כשבה או שעירה (ואינו מצטרף עם התולים בהוראה להוות 'רוב'). רמב"ם שגגות יג,ה). ואם ידע שאסור לשמוע להם, ועבר – הרי הוא מזיד ופטור מן הקרבן.

ולא רק הראוי להוראה ממש אלא אפילו תלמיד דגמיר ולא סביר או סביר ולא גמיר, אם ידע שטעו ועשה על פי בית דין – מביא קרבן.

ומי שאינו גמיר ולא סביר, עליו לשמוע לבית דין ואף להקל בניגוד לדעתו, הלכך אעפ"י שידע שטעו – הריהו תולה בב"ד, שאין ידיעתו ידיעה (ערמב"ם). ואם סבר שאסור לו לשמוע להם ואעפ"כ שמע, נראה שהוא מזיד ופטור לדברי הכל (עפ"י משמעות דברי הראשונים). ובפסקי הרי"ד נראה לכאורה שאפילו לא גמיר ולא סביר, אם ידע שטעו וביטל דעתו כנגד הדיינים – חייב.

ב. א. איזהו גמר הוראה הפותר את היחיד שעשה על פי ב"ד ומחייב פר העלם דבר של ציבור?

ב. מי ממועט מדין 'שב מידיעתו', מחויב קרבן על שגגתו?

ג. אדם היודע בודאות שב"ד טעו בהוראתם והתירו את האסור – כיצד עליו לנהוג?

ד. ציבור שלם או רובו ששגג באיסור מסוים ללא הוראת בית דין, האם מביאים קרבן?

א. נאמרו בגמרא שתי לשונות מהופכות בדעת שמואל ורב דימי מנהרדעא, האם גמר הוראה נחשב רק כשיאמרו 'מותרים אתם לעשות', או אפילו 'מותרים אתם' שלא בדרך הוראה למעשה בפועל (רא"ש), נחשב גמר הוראה לענין פטור העושה בהוראת ב"ד וחייב פר העלם דבר של ציבור. (ואולם אם שנו לפי דרכם ולא אמרו 'מותרים אתם' – אין זו הוראה כלל). ואביי הוכיח שצריך שירור 'לעשות', וכך היא המסקנא.

א. כמו כן לענין היסתמכות על ההוראה, אין לסמוך על הוראה עד שירור הלכה לעשות (עתוס). ואולם כשאין התלמיד אצל רבו לשאלו, או לאחר מיתתו, רשאי לסמוך על דעת רבו אפילו כששמע ממנו דרך לימוד לתלמידיו ולא דרך פסק, אלא שכל זמן שאפשר לו לשאול פי רבו בשעת מעשה, מדקדוק ההוראה שלא יעשה מעשה עד שישאלנו למעשה (עפ"י חזו"א הוריות יד, ב. כמובן אין בכלל זה רב שדרכו ללמד לתלמידיו לחדודי ולפלפולי בעלמא). וע"ע ב"ב קל.

ב. בית דין שהורו על דבר שפטור מכרת אבל אסור – היחיד שעשה על פיהם אינו נחשב תולה בבית דין, שהרי למעשה אסרו הדבר, וכל שכן לדעת האומר שצריך שיאמרו 'לעשות' והרי זה אין שייך כאן. אך יש להוכיח מהסוגיא ביומא (פ) שהוראה שפשטה בכל ישראל במשך הדורות, אפילו בכגון זה נחשבת הוראה שהעושה על פיהם ייפטר (עפ"י משנה למלך שגגות יב, א. וע"ע גבורת ארי יומא שם). ויש מי שכתב לדייק מלשון המשנה להלן, שאפילו ב'פטור אבל אסור' נחשבת הוראה (עפ"י פני משה על הירושלמי. וע"ע בספר 'הגה האריה' כאן).

ב. אמרו בשם רבי שמעון שכל מי שאינו שב מידיעתו, אינו מביא קרבן על חטאו (או הודע). הלכך המומר לאותה עבירה, שגם אילו ידע לא היה נמנע ממנה – פטור. [ולתנא קמא ישנו מיעוט מיוחד למומר מהבאת קרבן].

מבואר בגמרא שאדם שנתחלף לו חלב שהתירוהו ב"ד בטעות, בשומן, אע"פ שאילו לא נתחלף ג"כ היה אוכל משום תליתו בב"ד – נחשב זה 'שב מידיעתו', כיון שאילו היה נודע לב"ד טעותם היו חוזרים בהם והיה גם הוא חוזר.
ע"ע להלן יא.

ג. מי שהגיע להוראה וידע בעצמו שב"ד טעו בהוראתם והתירו את האסור, עליו להחמיר כפי ידיעתו הודאית. אין בכלל זה כשהרצה דבריו לפני ב"ד הגדול ולא קיבלו ממנו (עפ"י רמב"ן, ספר המצוות שרש ב. וע' בחזו"א יד, טז) שצדד שאפילו לא הרצה לפניהם, שומע אליהם בניגוד לדעתו. ואעפ"כ אם התברר שטעו – חייב קרבן על שגגתו.

ד. ציבור שלם שחטא בחטא מסוים שלא בהוראה – כל יחיד ויחיד מהחוטאים מביא כשבה או שעירה, שאין חילוק בשגגת מעשה בין היחיד למרובים (ואם נפש אחת תחטא... מעם הארץ).

דף ג

ג. א. בית דין שחטאו על פי הוראתם, האם הוא משלים לרוב ציבור?
ב. האם יושבי חוצה לארץ מתחשבים לענין רוב ציבור?
ג. חטאו מרובים ונתמעטו עד שלא הביאו פר, או מועטים ונתרבו – כיצד דינם?
ד. האם שתי הוראות מוטעות מצטרפות, לענין החשבת רוב קהל?
ה. האם מצרפים הוראה של שני בתי דינים להחשיב רוב קהל?
א. רב פפא העלה אפשרות לפרש מחלוקת רבי מאיר וחכמים בשאלה האם בית דין משלים לרוב ציבור לענין חיוב פר העלם דבר של ציבור, אם לאו.
להלכה פסק הרמב"ם (יג, ב) אין ב"ד משלים לרוב ציבור (וע' בטעמו בלקוטי הלכות). ומרבנו חננאל משמע שנוקט משלים (ל"ה).

ב. אמר רב אסי: בהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל (...וכל ישראל עמו, קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים... – אלו הם שנקראים 'קהל', ולא אחרים).
א. אפילו לא היו בארץ אלא עשרה אנשים – נחשבים הם ה'קהל' ואין מתחשבים ברוב שבחו"ל (עפ"י פירוש המשנה לרמב"ם).

ב. היו בארץ מיעוט שבטים, יש להוכיח מסוגית הגמרא [ה: מכך שהוצרכו להעמיד כראבר"ש ולא העמידו כחכמים באופן זה] שלדעת חכמים המצריכים רוב אנשים ורוב שבטים (כדלהלן ה) – פטורים (עפ"י חזו"א יד, כד. ונקט שם בפשיטות שאין צד לילך אחר רוב מנין שבטים שבארץ ישראל). ואולם להלכה די ברוב ציבור ללא רוב שבטים.
נראה לכאורה שדברי החזו"א אמורים רק כשאין בארץ ישראל כלום משבטים אחרים, אבל אם יש מעט אנשים